Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

SURXON VOHASIDA HOSIL YIG'IM-TERIM BILAN BOG'LIQ URF-ODAT VA MAROSIMLAR

Ro‘ziboyev Maxsudbek Tursunqulovich
Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti
Magistratura bo‘limi tarix mutaxasisligi
2- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxon vohasi aholisining qadimdan shakllangan dehqonchilik madaniyati, xususan, hosil yig'im-terimi bilan bog'liq urf-odat va marosimlar tahlil qilinadi. Vohaning o'ziga xos geografik, iqlimiy va etnik xususiyatlari ushbu marosimlarning mazmun-mohiyatiga, shakllariga va bugungi kundagi saqlanish darajasiga qanday ta'sir ko'rsatganligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, hosil bayrami, dehqonchilik marosimlari, hashar, milliy urf-odatlar, etnografiya, moddiy nomoddiy meros.

O'zbekistonning har bir hududi o‘ziga xosligi bilam ajralib turadi. Bular orasida Surxondaryo vohasi o'zining qadimiy tarixi, boy etnografik merosi va rang-barang urf-odatlari bilan alohida o'rin tutadi. Mintaqaning tog'oldi va dasht mintaqalarini o'z ichiga olgan geografik joylashuvi, issiq iqlimi va sug'orma dehqonchilikka boy tarixi aholining asrlar davomida shakllangan marosim madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Dehqonchilik voha xalqining asosiy tirikchilik manbai bo'lganligi sababli, yil davomidagi deyarli barcha urf-odatlar u yoki bu tarzda yer, hosil va tabiat bilan bog'liq holda shakllangan. Hosil yig'im-terimi davri dehqon uchun yil mobaynidagi mehnatining yakuni, uning natijasini ko'rish va baholash pallasi hisoblanadi. Shu bois bu davr bilan bog'liq marosimlar nafaqat amaliy-xo'jalik ahamiyatiga, balki chuqur ma'naviy-diniy mazmunga ham ega bo'lgan. Mazkur maqolada Surxon vohasiga xos bo'lgan hosil-terim marosimlarining asosiy turlari, ularning ijtimoiy funksiyalari va bugungi kundagi holati ko'rib chiqiladi.

Surxon vohasida hosil yig'ish jarayoni yakka tartibda amalga oshirilmaydi. Bu jarayon jamoaviy tus olgan mehnat sifatida namoyon bo'ladi. Bu borada eng muhim an'analardan biri hashar institutidir. Qo'shni, qarindosh va mahalladoshlar bir-birining dalasiga, bog'iga yoki tokzoriga yig'ilib, hosilni qisqa muddatda, zarar yetkazmasdan yig'ib olishga yordam berishgan. Hashar nafaqat mehnat shakli, balki ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlovchi, o'zaro yordam va mehr-oqibat tuyg'ularini tarbiyalovchi muhim ijtimoiy institut vazifasini ham bajargan. Hashar yakunida albatta mo'l-ko'l dasturxon tuziladi, bunda sohib xonadon hasharchilarga minnatdorchilik bildirib, milliy taomlar osh, shivit oshi, g'ijda, turli mevalardan tayyorlangan ta'omlar bilan mehmon qiladi. Bu urf-odat vohada hozirgi kungacha, ayniqsa qishloq joylarda, faol saqlanib qolgan. Vohaning xususan Sherobod, Sariosiyo, Boysun va Denov tumanlari uzumchilik va bog'dorchilikning qadimiy markazlaridan hisoblanadi. Uzum terimi "uzum bayrami" yoki mahalliy atama bilan "tok bayrami" nomi bilan nishonlanadigan alohida marosimlarga ega bo'lgan. Birinchi uzum hosilidan albatta qo'ni-qo'shnilar, keksalar va bolalarga ulashish, ya'ni "sarson" qilish odati mavjud bo'lib, bu orqali hosilning barokatli bo'lishiga ishonch bildirilgan. Shuningdek, birinchi mevalarni yegizishdan avval oqsoqollar yoki oilaning eng keksa a'zosi

tomonidan duo o'qilishi, "haq-nasiba" sifatida bir qism hosilni muhtojlarga, masjid yoki ziyoratgohlarga ulashish an'anasi ham keng tarqalgan bo'lgan.

Bug'doy va boshqa don ekinlari o'rim-yig'imi yakunlangach, vohada "xirmon to'yi" yoki "xirmon bayrami" deb ataluvchi marosim o'tkazilgan. Xirmonga birinchi bo'lib tushirilgan don mahsulotidan non yopish, uni qo'shnilar va qarindoshlarga tarqatish orqali hosilning barakali bo'lganligi nishonlangan. Ba'zi hududlarda xirmon boshida sadaqa berish, qurbonlik qilish kabi diniy-marosimiy unsurlar ham kuzatilgan, bu esa islomgacha bo'lgan e'tiqodlar bilan islomiy an'analarning uyg'unlashib ketganligidan dalolat beradi. Poliz mahsulotlari qovun, tarvuz yig'im-terimi esa ko'proq oilaviy va mahalliy tusdagi kichik bayramlar bilan birga kechgan. Birinchi qovun-tarvuzni "tatib ko'rish" marosimi, uni qo'ni-qo'shnilarga ulashish odati Surxon vohasining deyarli barcha tumanlarida uchraydi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, paxtachilikning mintaqa iqtisodiyotidagi ustuvor o'rni bilan bog'liq holda, paxta terimi yakuni munosabati bilan o'tkaziladigan jamoaviy tadbirlar "terim sayli", "hosil bayrami" kabi nomlar bilan shakllandi. Bu marosimlar an'anaviy xususiyatga ega bo'lmasa-da, xalq og'zaki ijodi namunalari qo'shiqlar, aytishuvlar, milliy o'yinlar bilan boyitilgan holda, zamonaviy madaniy hayotning bir qismiga aylandi. Mustaqillik yillaridan so'ng mamlakat miqyosida nishonlanadigan "Mustaqillik" va mahalliy "Hosil bayrami" tadbirlari doirasida Surxon vohasiga xos milliy o'yinlar (kurash, otda poyga), xalq ijodiyoti namoyishlari, hunarmandchilik ko'rgazmalari tashkil etilishi an'anaga aylangan. Hosil yig'im-terimi bilan bog'liq marosimlarning asosiy ijtimoiy-ma'naviy funksiyalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

• Jamoaviylik va hamjihatlikni mustahkamlash hashar kabi an'analar orqali jamoa a'zolari orasida o'zaro yordam tuyg'usi tarbiyalanadi.

• Tabiatga va mehnatga hurmat birinchi hosildan ulashish, duo o'qish kabi odatlar orqali inson tabiat ne'matlariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga o'rgatiladi. • Avlodlar davomiyligi marosimlar yosh avlodga mehnatsevarlik, saxovat va minnatdorchilik kabi qadriyatlarni singdirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. • Madaniy o'ziga xoslikni saqlash mintaqaga xos marosimlar Surxon vohasi aholisining o'ziga xos etnik-madaniy qiyofasini namoyon etadi. Xulosa qiladigan bo‘lsak Surxon vohasida hosil yig'im-terim bilan bog'liq urf-odat va marosimlar xalqning ko'p asrlik dehqonchilik madaniyati, diniy-axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlarining o'ziga xos ifodasidir. Hashar, xirmon bayrami, uzum va poliz mahsulotlaridan ulashish kabi an'analar nafaqat xo'jalik ahamiyatiga, balki chuqur ma'naviy-tarbiyaviy mazmunga ham ega. Zamonaviy sharoitda bu marosimlarning ayrim shakllari o'zgarsa-da, ularning tub mohiyati — mehnatga hurmat, saxovat va jamoaviylik ruhi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Shu sababli, ushbu nomoddiy madaniy merosni ilmiy jihatdan o'rganish, to'plash va kelgusi avlodlarga yetkazish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Zamonaviy davrda, xususan paxtachilik va qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlari rivojlanishi bilan, an'anaviy marosimlar yangi shakllarga — "terim sayli", "hosil bayrami" kabi tashkiliy-ommaviy tadbirlarga aylandi. Bu jarayon, bir tomondan, madaniy merosning yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, ba'zi chuqur ma'noli marosim unsurlarining asta-sekin unutilish xavfini ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, bunday o'zgarishlarni ilmiy kuzatuv ostida olib borish, an'ananing tub mazmunini saqlagan holda zamonaviylashtirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Umuman olganda, Surxon vohasining hosil-terim marosimlari mehnatsevarlik, saxovat, jamoaviylik va avlodlar o'rtasidagi ma'naviy aloqadorlikni tarbiyalovchi noyob nomoddiy madaniy meros namunasidir. Ularni har tomonlama, tizimli tarzda o'rganish, hujjatlashtirish va ilmiy asoslangan holda kelgusi avlodlarga

yetkazish nafaqat etnografik fan, balki milliy o'zlikni anglash va saqlash nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada mahalliy tarixshunoslar, etnograflar va madaniyat xodimlarining hamkorlikdagi ilmiy-amaliy faoliyati kelgusida yanada kengaytirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaydarov O.E. Surxon-Sherobod vohasida xo'jalik faoliyati bilan bog'liq taqvimiy urf-odat va marosimlar // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. — 6(5), 2026.
2. Toshtemirov A.M. Mustaqillik yillarida tog'oldi aholisining xo'jalik-madaniy an'analari (Surxondaryo viloyati misolida): Monografiya. — Chirchiq: ChDPU.
3. Jumaqulova F.A. Nikoh to'yi bilan bog'liq urf-odat va marosimlar (Surxon vohasi misolida) // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.
4. Surxon vohasida marosimlar va rasm-rusumlar // Ilmiy maqola, Zenodo. — 2025.
5. Mamanazarov S. Surxon vohasi turkmanlarining an'anaviy turmush tarzi va xo'jaligi // InLibrary ilmiy nashri. Toshkent, 2023–2024.
6. Torayev Sh.G. Karmisheva tadqiqotlarida Surxon vohasi yuz urug'i // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. — 2(1), 2022.
7. Eshkurbonov S. Ethno-territorial location of the population of Surkhan oasis by economic activity // NamDU/NUU ilmiy jurnali. — Toshkent, 2023–2024.
8. Ro'ziyeva M.A. Surxon vohasi lo'lilarining xo'jalik faoliyatlari // NDPI ilmiy jurnali.
9. Hoshimov I. Lo'lilar dunyosiga sayohat. — Toshkent: «Muharir», 2013.
10. В. Назаров Х. Современное этническое развитие среднеазиатских цыган (люли) // Этнические процессы у национальных групп Средней Азии и Казахстана. — Москва: «Наука», 1980.